

Н. Є. Кошіль,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНСПЕКТУ ЯК СПЕЦИФІЧНОГО МОВЛЕННЕВОГО ПИСЕМНОГО ЖАНРУ

Стаття присвячена вивченню специфіки написання студентського конспекту шляхом аналізу його лінгвістичних особливостей. Досліджується комунікативно – жанрова природа навчального конспекту. Подається класифікація студентських конспектів з урахуванням різних ознак. Акцентовується увага на синтаксичних складових конспекту.

Ключові слова: студентський конспект, лінгвістичний аспект, мовний жанр, образ автора, комунікативна мета.

LINGUISTIC FEATURES OF THE SYNOPSIS AS A SPECIFIC GENRE OF WRITTEN SPEECH

The article is devoted to the study of student writing synopsis specificity by analyzing its linguistic features. The role of self-learning is depicted, as this activity is the primary tool for implementing mental alertness and enhances the effectiveness of training. The communicative and genre nature of the training synopsis is investigated. The question about the genre status of student synopsis and its features are considered. The analysis of the main types of speech genres that are inherent in students' lecture notes are carried out: informative, compelling, etiquette and evaluating. The image of the author in the synopsis as a participant of the communication, who seeks to successful communication is considered. The classification of student synopsis according to the different features are given. The attention is focused on syntactic component of the synopsis.

Key words: Student synopsis, linguistic aspect, speech genre, the author of the image, communicative goal.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОНСПЕКТА КАК СПЕЦИФИЧЕСКОГО РЕЧЕВОГО ПИСЬМЕННОГО ЖАНРА

Статья посвящена изучению специфики написания студенческого конспекта путем анализа его лингвистических особенностей. Исследуется коммуникативно – жанровая природа учебного конспекта. Подается классификация студенческих конспектов с учетом различных признаков. Акцентируется внимание на синтаксических составляющих конспекта.

Ключевые слова: студенческий конспект, лингвистический аспект, речевой жанр, образ автора, коммуникативная цель.

Впровадження Болонського процесу в систему освіти України вимагає суттєвих змін щодо форми організації навчання у вищих закладах. На сьогоднішній день особливо актуальним постає питання самостійної роботи студента, оскільки цей вид діяльності є основним засобом реалізації розумової активності і сприяє підвищенню ефективності навчання. Процес опанування навичками та вміннями організації навчальної діяльності студентами передбачає роботу з текстовим матеріалом та знаннями основних принципів його конспектування. Роль конспекту у цьому процесі набуває особливого значення, тому що у студента розвивається відповідний спосіб мислення і аргументації рекомендованого матеріалу. Зважаючи на викладене вище основною метою нашого дослідження є вивчення специфіки написання конспекту шляхом аналізу його лінгвістичних особливостей.

Конспект як різновид тексту вивчається в різних галузях знань, однак ґрунтовніше його розглядають у лінгвістиці, педагогіці, а також педагогічній риториці. У навчально-методичній літературі конспект описують як стислу писемну форму будь-чого [1], аналізують методичні особливості написання конспектів і дають поради студентам і лекторам щодо оптимізації текстової діяльності. Розглядаючи конспект як укладений під час лекції текст, більшість авторів подавали рекомендації щодо того, як навчити ефективно використовувати розумову активність під час роботи, виконати конспект, який був би зручним для читання і одночасно сприяв би полегшенню запам'ятовування матеріалу; який комплекс практичних завдань доцільно підібрати щодо вироблення навичок складання конспекту. У той же час питання, що стосується комунікативно-жанрової природи студентського навчального конспекту залишається невивченим, виходячи з неоднозначності вирішення питання про первинність / вторинність аналізованого жанру. Поділ жанрів на первинний та вторинний, запропонований М.М. Бахтіним не є строго функціональним [2]. Первинні жанри функціонують в побутовому спілкуванні, у той час як вторинні «виникають в умовах більш складного і відносно організованого спілкування (переважно писемного): художнього, наукового, суспільно-політичного» [2, с. 251]. Конспект як вид писемного тексту виникає в умовах навчально-наукового спілкування, а отже, за цією ознакою його можна вважати вторинним жанром. Вихідним матеріалом для вторинних жанрів є первинні, які при цьому трансформуються, втрачають свою самостійність, стають частиною цілого втраченого жанру. М.М. Бахтін називає роман, монографію, ділове письмо як приклад вторинних жанрів [2, с. 252]. У ролі первинного жанру для навчального конспекту виступає лекція викладача, тому в даному аспекті конспект можна віднести до вторинного жанру.

Крім того, відкритим залишається питання щодо жанрового статусу конспекту і його ознак. Мовний жанр в сучасній лінгвістиці визначається як тематичний, композиційний і стилістичний тип висловлювань (текстів) [3, с. 352]. На наш погляд, є вагомим підстави кваліфікувати студентський конспект як специфічний мовний жанр. Однак, для перевірки цього припущення необхідно з'ясувати, чи студентський конспект має ті якості, які дають можливість вважати його окремим мовним жанром. Однією з важливих вважається ознака, що стосується визначення типу комунікантів за наступними критеріями: «вид адресата (особистий / колективний / масовий); типова концепція адресата (рівний / підлеглий, жінка / чоловік); звертання до адресата / відсутність звертання; адресат пасивний / адресат учасник» [8, с. 42].

Головною ознакою мовного жанру є комунікативна мета. Залежно від цілей висловлювання Т.В. Шмельова виділяє чотири типи мовних жанрів: інформативні, імперативні, етикетні (ритуальні) та оцінюючі. Комунікативна мета інформативного типу мовного жанру – різні операції з інформацією: її пред'явлення або запит, підтвердження або спростування. Всі студентські конспекти об'єднані єдиною комунікативною метою – зафіксувати отриману інформацію і зробити можливою подальшу роботу з цією інформацією. Отже, розглядаючи конспект на основі комунікативної мети, його можна зарахувати до інформативного жанру.

Специфічною властивістю студентського конспекту як інформативного жанру є те, що під час створення конспекту інформація трансформується в процесі «приватизації» знань. Це означає, що чужа інформація, яку студент включає в свій конспект, слухаючи лекцію, в момент її фіксації присвоюється автору конспекту: вона, як правило, зрозуміла, прийнята і тільки після цього відображена в письмовому варіанті. Ще одна особливість інформативного жанру конспекту –

включення елементів оцінюючого характеру (як студент сприймає інформацію, кваліфікує її як особливо важливу і цікаву і відображає її за допомогою різного роду засобів графічного оформлення конспекту (наприклад, навпроти одного із заголовків на полях конспекту студент ставить великий знак оклику, виділений червоним чорнилом). Однак наявність цих елементів не змінює загальну інформативну спрямованість комунікативної мети, а лише конкретизує її. Можна сказати, що комунікативна мета студентського конспекту полягає у тому, щоб зафіксувати інформацію, необхідну для подальшої роботи з нею, і намітити шляхи подальшої оцінки цієї інформації.

Іншою жаровою ознакою є образ автора. Образ автора – це інформація про нього як про учасника спілкування, який прагне до успішної комунікації. Якщо розглядати студентський конспект за цією ознакою, то можна сказати, що студент абсолютно самостійно, керуючись виключно власною уявою про ефективну комунікацію в навчально-науковій сфері, безпосередньо обирає особисту форму конспекту (поділ на абзаци, підкреслення якихось речень, дотримання правил орфографії і пунктуації). Автор (студент) може бути старанним або нестаранним, уважним або неуважним. Своє ставлення до самого лектора студент, який є автором конспекту, може відобразити лише письмово в зошиті, використовуючи місце на полях для вираження своїх думок за допомогою різних інформаційних символів, знаків питання і наголосу. Зазвичай студент, присутній на лекції, прагне отримати інформацію про предмет і зафіксувати її, він зацікавлений у такій письмовій фіксації навчального матеріалу, яка, відповідаючи вимогам зрозумілості, доступності, логічності, виділення головної думки, дозволила б згодом без утруднень відновити його в пам'яті. Якщо у студента немає зацікавленості в роботі на лекції, він не пише взагалі або пише якісь окремі речення, може навіть малювати в зошиті. У цьому випадку такий запис не є повноцінним джерелом інформації, а отже, не є власне конспектом. Автори конспектів по-різному проявляють рівень їх предметної компетентності. Якщо студент не вважає себе достатньо компетентною людиною, він намагається зафіксувати якомога більше інформації в надії, що з часом повернеться до незрозумілим йому окремим питанням і з'ясує їх. Якщо ж автор вважає себе достатньо компетентним, він пише коротко, даючи простір думкам при майбутньому читанні конспекту. Студент, який абсолютно не розуміє матеріал пише все підряд, намагаючись занотувати автоматично всю лекцію дослівно. Безсумнівно, важливою характеристикою образу автора є здатність диференціювати сприйняту інформацію, розрізняючи в ній головне і другорядне. Враховуючи той момент, викладач захоче передивитися конспект, автор розуміє, що текст повинен бути написаний досить розбірливим почерком, акуратно і не повинен містити сторонніх записів. Якщо автор прогнозує подальшу комунікативну поведінку щодо конспекту – його неодноразове прочитання та отримання корисної інформації в майбутньому, тексти зберігаються протягом тривалого часу, до них періодично звертаються. Наступні дві симетричні ознаки пов'язані з місцем кожного мовного жанру у ланцюзі мовного спілкування [5, с. 32]. Розглянемо фактори минулого і майбутнього, взявши до уваги конспект студента.

Конспект – це реакція на лекцію, яка вважається практично одночасною, можна сказати, паралельною з записом тексту. Конспект – це завжди відповідь на попередню мовну діяльність (лекцію). Першою починається лекція, а потім починається конспектування, згодом лекція і конспект проходять паралельно. Враховуючи те, що конспект є джерелом інформації, образ майбутнього в даному випадку – намір подальшого відтворення і використання інформації. Очікуваний ефект студентського конспекту полягає в наступному: добре складений конспект – це можливість витягти зафіксовану раніше інформацію, зокрема, це шанс ефективно підготуватися до іспиту. Якщо із запису лекції неможливо витягнути необхідну інформацію, конспект своєї мети не досягає і перстає бути конспектом. Найімовірніший майбутній мовний жанр – наслідок використання конспекту – усний виступ на практичному занятті, заліку, іспиті.

Одним із мовних параметрів жанру є формальна організація мовного жанру. У лінгвістичному аспекті формальна організація жанру передбачає спектр лексичних і граматичних можливостей [5]. Знання різномірних мовних ресурсів того чи іншого жанру дозволяє творцеві тексту вибрати конкретні засоби реалізації комунікативного задуму (лексичні та граматичні одиниці, синтаксичні конструкції, розділові знаки та інші засоби графічного і композиційного оформлення), індивідуальності, мінімальності / максимальності словесного вираження. Відносно індивідуальності різко різняться жанри формального і неформального спілкування. Для конспекту як жанру, що знаходиться на перетині офіційної навчально-наукової комунікативної сфери і неофіційної сфери авто комунікації, і де виявлені ознаки вторинності, характерна свого роду подвійна клішованість: мовні кліше учасника лекції накладаються на стандарти, вироблені автором конспекту. Відносно мінімальності / максимальності словесного вираження аналізований жанр демонструє широку і багатокомпонентну шкалу експліцитності. Студент, конспектуючи лекцію, знаходиться в режимі жорсткої економії часу, тому змушений вдаватися до різних скорочень, опорних сигналів, графічних символів для того, щоб зафіксувати в зошиті якомога більше інформації. Індивідуальний стиль конспектування проявляється в поступовому знаходженні студентом оптимального балансу між протилежними комунікативними властивостями детермінованих відносно один одного жанрів: інформаційною надмірністю лекції та інформаційною компресією конспекту.

Щодо питання граматики і пунктуації у тексті, варто зазначити, що цей фактор є також однією із жанрових ознак. Пунктуаційне оформлення некодифікованих текстів, зокрема, жанру студентського конспекту, має певну своєрідність, що вимагає дослідницької уваги. Автори конспектів виробляють свої норми постановки розділових знаків і користуються своїми пунктуаційними правилами. Отже, вивчення функціонування пунктуації в студентському конспекті необхідно для оцінки ролі пунктуаційної складової в семантиці і прагматиці некодифікованого тексту. Уявлення про конспект як особливий мовний жанр, однорідний текстовий матеріал дозволяє досить послідовно охарактеризувати пунктуаційну практику, виявити особливості функціонування розділових знаків у тексті, простежити динаміку змін пунктуаційних норм, сформулювати пунктуаційні правила і дати їм лінгвістичну інтерпретацію. Аналіз різномірних критеріїв дозволяє запропонувати наступну функціонально орієнтовану типологію студентських конспектів, що враховує зовнішню сторону їх оформлення, специфіку інформативно-смыслового вираження і композиції, а також лексичні та граматичні показники, включаючи синтаксичні та пунктуаційні.

За обсягом записів лекцій конспекти можуть бути наступних видів: повні (об'ємні, докладні); короткі (що містять тільки записи основних частин); уривчасті записи (на останніх сторінках).

За ступенем відповідності темі: власне інформативні, що включають записи тільки по темі, предмету; частково оцінювальні, що мають записи з предмету, що виражають точку зору автора на подачу матеріалу в лекції, на оцінку лектором матеріалу, на обсяг навчального матеріалу.

По використанню пропозицій різної складності і довжини: написання простими реченнями; містять складні речення; містять прості і складні речення.

По використанню скорочених слів: докладні (слова написані повністю); включають скорочення, символи, зрозумілі тільки автору.

За ступенем мовної правильності записів: достатньо грамотні; з великою кількістю помилок; з невеликою кількістю помилок.

За ступенем акуратності: акуратні; неохайні; містять акуратні і неохайні записи.

По почерку: розбірливо / нерозбірливо; великим почерком; дрібним почерком.

Очевидно, що наведена класифікація характеризує конспект з урахуванням різних ознак, однак основний акцент переважно ставився на синтаксичних складових конспекту.

У цілому студентський конспект є однією з різновидів письмових мовних жанрів, що володіє стійкими жанровими ознаками.

Література:

1. Конспект // Великий тлумачний словник суч.укр.мови. – 5-ге вид. – К. : Ірпінь : Перун, 2005
2. Бахтін М. М. Проблема мовних жанрів // в кн: Автор і герой: до філософських основ гуманітарних наук / М. М. Бахтін.– СПб. : Азбука, 2000. – С. 249–299.
3. Стилїстика української мови : Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с
4. Остін Дж. Л. Слово як дія / Л. Дж. Остін // Нове в зарубіжній лінгвістиці. – М., 1986. – Вип. 17. – С. 22–129.
5. Шмельова Т.В. Мовний жанр. Можливості опису і використання у викладанні мови / Т. В. Шмельова // Russistik = Русистика. – 1990. – № 2. – С. 20–32.

УДК 811.111'37

О. Г. Кравченко,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

АНАЛІЗ КОМБІНАТОРНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКОГО ІМЕННИКА *ECONOMY*

У статті розглядаються проблеми мовної комбінаторики і проводиться аналіз відповідних властивостей одиниці есопону.

Під назвою комбінаторика або сполучуваність в даній роботі розуміється наявність комбінаторного потенціалу слова та його реальних синтагматичних зв'язків. У свою чергу сполучуваність поділяється на семантичну, лексичну та синтаксичну.

Аналіз комбінаторних зв'язків іменника есопону показує, що він виявляє розширену сполучуваність в межах компактних синтагматичних утворень. Відповідне явище пояснюється схильністю англійської мови до синонімії та розмитістю семантики англійських одиниць. Одиниця демонструє розширену сполучуваність при утворенні словосполучень з іншими іменниками за участю прийменника of або в межах двокомпонентних утворень, а також при сполученні із дієсловами (включаючи партиципи) та прикметниками. З нашої точки зору, це відбувається внаслідок аналітичності англійської мови та тенденції до кодування англійськими лексичними і синтагматичними одиницями широкого обсягу семантичної інформації.

Ключові слова: комбінаторні властивості, комбінаторика, сполучуваність, семантична сполучуваність, лексична сполучуваність, синтаксична сполучуваність, синтагматичні зв'язки, лексична одиниця.

ANALYSIS OF COMBINATORY PROPERTIES EXHIBITED BY THE ENGLISH NOUN *ECONOMY*

The article deals with issues regarding language combinability. Specifically, it provides the analysis of combinatory properties of the noun economy. The attention is given to semantic, lexical and syntactic aspects of the problem.

Combinability is regarded in this paper as the word's combinatory potential (valency) and its ready-made syntagmatic connections. As to the types of combinability, we distinguish semantic combinability, lexical combinability and syntactic combinability. The former one is about lexemes being able to form syntagmatic connections by virtue of their semantic compatibility. Lexical combinability is based on syntagmatic connections defined both by the semantic factors and combinatory traditions of a particular language. The syntactic one features the ability of lexemes to form syntagmatic connections stemming from logical syntactic combinability as well as from the syntactic patterns of a particular language.

The study shows that the noun economy is productive when forming combinatory connections within compact syntagmatic phrases, this being accounted for by factors such as multiple synonymy of the English language as well as its semantic ambiguity and vagueness. The item exhibits broad combinability when going with nouns in of-phrases and two-word combinations, as well as when taking verbs (participles included) and adjectives. The research posits that this is owing to the analytic nature of the language on the one hand and its ability to compress sizable amounts of semantic information into compact phrases on the other hand.

Key words: combinatory properties, combinability, semantic combinability, lexical combinability, syntactic combinability, syntagmatic connections, lexeme.

АНАЛИЗ КОМБИНАТОРНЫХ СВОЙСТВ АНГЛИЙСКОГО СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО *ECONOMY*

В статье рассматриваются проблемы языковой комбинаторики и проводится анализ соответствующих свойств единицы есопону.

Под названием комбинаторика или сочетаемость в данной работе понимается наличие комбинаторного потенциала слова и его реальных синтагматических связей. В свою очередь сочетаемость делится на семантическую, лексическую и синтаксическую.

Анализ комбинаторных связей существительного есопону показывает, что оно проявляет расширенную сочетаемость в пределах компактных синтагматических образований. Соответствующее явление объясняется склонностью английского языка к синонимии и размытостью семантики английских единиц. Единица демонстрирует расширенную сочетаемость при образовании словосочетаний с другими существительными с участием предлога of или в пределах двухкомпонентных образований, а также при сочетании с глаголами (включая партиципы) и прилагательными. С нашей точки зрения, это происходит вследствие аналітичності англійського языка і тенденції к кодированию англійськими лексическими и синтагматическими единицами широкого объема семантической информации.

Ключевые слова: комбинаторные свойства, комбинаторика, сочетаемость, семантическая сочетаемость, лексическая сочетаемость, синтаксическая сочетаемость, синтагматические связи, лексическая единица.